

A ORIENTACIÓN PROFESIONAL PARA A TRANSICIÓN ESCOLA-TRABALLO NO ENSINO SECUNDARIO

Neves Arza Arza
Universidade da Coruña

INTRODUCCIÓN

A orientación profesional adquire unha importancia crecente e unha función cada día máis activa, tanto nas políticas educativas coma nas laborais. As actuais condicións do mercado laboral (crise do emprego, cambios na organización do traballo, cambios nos perfís profesionais, desaparición e xurdimento de novas ocupacións, mobilidade laboral) e as súas consecuencias (necesidades de cualificación e recualificación profesional, alongamento e complexidade dos procesos de transición da escola-traballo...) explican, en boa medida, este feito. Na reforma educativa, impulsada pola Lei de ordenación xeral do sistema educativo de 1990 (LOXSE), estanse a producir avances notables na institucionalización da orientación profesional.

Neste artigo trátase, desde as perspectivas institucional e conceptual, a vertente da orientación profesional que ten como finalidade prepara-lo alumnado para a futura inserción

laboral. En primeiro lugar, a modo de introducción, definímo-la orientación profesional como actividade de natureza continua que asiste as persoas en catro procesos: no de elección académico-profesional, no de transición escola-traballo, no de inserción/reinserción laboral e no de mantemento e progresión no posto de traballo. A continuación, no segundo apartado, centrámonos na delimitación conceptual da orientación para a transición da escola-traballo, a partir de tres dimensións: principios, contidos e metodoloxía de intervención. Por último, atendendo á perspectiva institucional, damos conta de cómo se materializa a orientación profesional para a transición á vida activa no Ensino Secundario Obrigatorio, na Formación Profesional e nos Programas de Garantía Social.

1. A ORIENTACIÓN PROFESIONAL: PROCESOS, DESTINATARIOS E CONTEXTOS DE INTERVENCIÓN

A orientación profesional conceptualíase como un proceso continuo que

se estende desde o período inicial de escolarización ata a xubilación. Nesta longa etapa que engloba, practicamente, todo o ciclo vital das persoas, a

orientación profesional intervén nos catro procesos que se inclúen no cadro 1 e que pasamos a comentar con máis detalle.

Cadro 1. A orientación profesional: procesos, contextos e destinatarios.

PROCESOS	CONTEXTO DE INTERVENCIÓN	DESTINATARIOS
<ul style="list-style-type: none"> • Elección académico-profesional 	<ul style="list-style-type: none"> • Institucións educativas 	<ul style="list-style-type: none"> • Alumnado ensino obrigatorio e postobrigatorio
<ul style="list-style-type: none"> • Transición escola-traballo 	<ul style="list-style-type: none"> • Institucións educativas • Fóra das institucións educativas 	<ul style="list-style-type: none"> • Alumnado Ensino Secundario (ESO, Bacharelato, FP) • Alumnado universitario • Mozos en programas de formación fóra das institucións educativas
<ul style="list-style-type: none"> • Inserción/reinserción laboral 	<ul style="list-style-type: none"> • Formación ocupacional • Servicios de orientación para desempregados 	<ul style="list-style-type: none"> • Desempregados
<ul style="list-style-type: none"> • Mantenimento e progresión no posto de traballo 	<ul style="list-style-type: none"> • Formación continua • Organizacións empresariais 	<ul style="list-style-type: none"> • Empregados

a) O proceso de elección académica e profesional.

Este proceso ten lugar, principalmente, no Ensino Secundario. Non obstante, que as eleccións académicas e profesionais cristalicen, basicamente, nesta etapa de escolarización non significa que a intervención se teña que limitar a este nivel educativo e, menos aínda, ó momento concreto no que se vai realiza-la elección, senón que, pola contra, é conveniente inicia-la preparación para esta toma de decisión desde o inicio da escolaridade. A este respecto, Santana e Álvarez (1996) e Rodríguez Moreno (1995) teñen elaborado propostas para integrar contidos da orientación profesional nas distintas áreas curriculares do ensino primario. Así

pois, os destinatarios da intervención son os alumnos das etapas que teñen un carácter propedéutico. As finalidades que deben presidi-la actuación neste ámbito son a preventiva e a de desenvolvemento. Os contidos e obxectivos da acción orientadora deben xirar arredor de catro núcleos básicos: auto-coñecemento, información académica e profesional, toma de decisión e orientación non sexista. Este último aspecto ten como finalidade neutraliza-las orientacións que por razóns de xénero se producen nas eleccións académico-profesionais das estudantes.

En relación cos procesos de elección profesional, cómpre precisar que, dadas as circunstancias que operan no mercado laboral, a dita elección non

constitúe xa un acto único que se inicia e consolida no Ensino Secundario, senón que é un proceso permanente ó longo da vida profesional. O desemprego, as necesidades de especialización profesional, de formación profesional continua, de cambio no posto de traballo ou de profesión, áchanse sempre unidos a procesos de decisións profesionais que precisan das achegas da orientación profesional.

b) A transición da escola ó traballo.

A transición escola-traballo, tamén denominada transición á vida activa, é un dos tipos de transición que as persoas deben afrontar no seu desenvolvemento profesional e social e para o que deben prepararse. A transición escola-traballo fai referencia ó tránsito da etapa de preparación para unha profesión á etapa de desempeño desta. Este tránsito presenta especiais dificultades debidas á actual dinámica do mercado de traballo¹. En palabras

de Echeverría (1995, 1997), este proceso é cada vez máis longo, lento, con posibilidades de recorrencia, incerto, complexo, diversificado e diferenciado segundo as características persoais, sociais e culturais das persoas e do contorno onde se desenvolvan. A transición escola-traballo vai ser menos doada e máis complexa para os mozos con baixos niveis de cualificación ou sen cualificación e para aqueles outros con necesidades educativas especiais². Esta complexidade e dificultade demanda a creación de programas específicos de orientación que lles proporcionen as estratexias, os coñecementos e mailas actitudes para afrontar con maiores garantías de eficiencia a integración no mundo laboral³.

A necesidade de orientar para a transición das etapas formativas ó mundo laboral, conforma un ámbito de intervención que se desenvolve nas institucións educativas, nas que se dan etapas que teñen un carácter terminal ou de cualificación (ou ámbalas dúas)

1 O grave problema social do desemprego está na base da prolongación e as dificultades da inserción laboral dos egresados das institucións educativas. Esta característica do actual mercado laboral afecta en maior medida as persoas novas. Segundo os datos das medias anuais da EPA para Galicia, a taxa de paro da mocidade menor de 30 anos é do 32 %, fronte á taxa global do 18 %. Outra circunstancia ligada á anterior, da que pode considerarse o seu efecto, é a relativa ó incremento dos niveis de formación: cada vez son máis os mozos con cotas maiores de formación que compiten por un posto de traballo nun mercado restrinxido e enormemente competitivo.

2 A formación é considerada dentro das políticas activas de emprego unha das medidas imprescindibles para mellora-la capacidade de inserción da mocidade. Esta ten sido e segue a ser unha das preocupacións comunitarias reflectidas nos Programas de Transición (PETRA I, II e III) e, máis recentemente, no programa YOUHTSTAR (integrado na Iniciativa Emprego, con vixencia desde 1994-1999) e na nova estratexia europea para o emprego, concretamente na primeira directriz. O sexo é outro dos factores persoais que ten unha influencia mesmo maior có factor formación. Non obstante, a súa incidencia está mediatizada polo nivel de formación, é dicir, a súa repercusión é menor a medida que o nivel de formación é maior.

3 Aínda reconecendo a importancia da orientación para a integración laboral dos egresados das institucións educativas, cómpre deixar claro que a solución á problemática da inserción laboral da mocidade pasa por forza pola posta en marcha de medidas que incrementen o número de empregos disponibles. Non se pode caer no erro de explicar e atalla-los problemas estruturais de emprego como problemas individuais de formación ou de orientación.

para o exercicio dunha profesión, e que se amplía fóra do contexto escolar, naqueles programas de formación non regrados destinados á xuventude (Romero, 1996). En consecuencia, os destinatarios son o alumnado de todas as etapas ou niveis educativos que teñen un carácter terminal e que implican a adquisición dalgún nivel de cualificación profesional; no noso contexto, o alumnado da ESO, dos Programas de Garantía Social, do Bacharelato, da Formación Profesional e da universidade; fóra das institucións educativas, os mozos que reciben algún tipo de formación profesional non regrada. A orientación neste proceso é esencialmente preventiva e para o desenvolvemento, a súa finalidade é dotalo alumnado das competencias —coñecementos, destrezas e actitudes— necesarias para afrontar o tránsito da formación ó traballo, contrarrestando, deste xeito, algúns factores de tipo persoal que poden obstaculizar a inserción laboral.

c) A inserción/reinserción laboral.

É o terceiro proceso no que intervéen a orientación profesional. Os seus beneficiarios son o amplo e variado colectivo de desempregados. As actuacións de orientación desenvólvense nos programas de formación (principalmente, formación ocupacional e iniciativas europeas para o emprego), así como nos servizos de orientación específicos para persoas sen emprego. A súa función é, esencialmente, terapéutica: actúa cando o problema do desemprego xa aconteceu.

A finalidade da intervención é potenciar ó máximo o desenvolvemento da empregabilidade. Por empregabilidade entendémo-lo conxunto de factores e variables persoais que favorecen a integración laboral. Na mellora da empregabilidade son determinantes a formación e a orientación. Os contidos

e obxectivos da orientación concrétanse nos tres aspectos seguintes (Pérez Escoda, 1996): *a)* coñecementos de inserción (información sobre ofertas de emprego e as súas fontes, coñecemento sobre a ocupación a que aspira...); *b)* destrezas de inserción (confección do currículo, planificación das estratexias de busca de traballo, comportamento nas entrevistas de selección, resolución de probas psicotécnicas...); *c)* actitudes de inserción (autoestima profesional, dispoñibilidade laboral e madureza ocupacional, etc.).

Desde mediados da década dos oitenta, como consecuencia, principalmente, das altas taxas de excluídos do mercado laboral, esta parcela da orientación profesional está a ser obxecto dun notable impulso institucional. No caso galego, os esforzos da Administración focalízanse na extensión da rede de servicios de orientación, articulada a través das oficinas propias do Servicio Galego de Colocación e das entidades colaboradoras, ás que se lles subsidia a realización de accións de orientación.

d) Mantemento e progresión no posto de traballo.

A intervención neste proceso enmárcase na xestión dos recursos humanos na dobre dimensión de planificación (recrutamento, selección, valoración) e de desenvolvemento profesional e persoal (Bisquerra, 1992). O contexto de intervención é o das organizacións laborais. De aquí, precisamente, a súa denominación máis fre-

cuente: orientación nas organizacións (Álvarez González, 1995).

En resumo, a intervención nos procesos descritos configura unha orientación profesional de amplo espectro que estende a súa cobertura no que fai ós destinatarios, os procesos e os contextos de intervención. O funcionamento do mercado laboral é o principal factor que explica esta ampliación. A crise do emprego, os cambios na organización do traballo, o impacto das novas tecnoloxías na configuración e o contido das profesións, así como na evolución das súas cualificacións orixinan novas necesidades de orientación e información profesional ás que tratan de dar resposta as distintas vertentes da orientación profesional. Estas subáreas dentro da orientación profesional son acoutadas con distintas denominacións, e existe certa profusión terminolóxica. Así, encontramos diversos apelativos como os de orientación ocupacional, orientación para o emprego, orientación nas organizacións, orientación para a inserción sociolaboral, orientación para a transición escola-traballo, orientación para a vida activa, etc.

2. A ORIENTACIÓN PARA A TRANSICIÓN ESCOLA-TRABALLO: PRINCIPIOS, CONTIDOS E ESTRATEXIAS DE INTERVENCIÓN

Establecido o esquema xeral, que nos axuda a entende-lo carácter atribuído á orientación profesional, e encaдрada a orientación para a transición á

vida activa dentro do amplo campo da orientación profesional, cómpre dar contido a esta parcela da orientación que ten como finalidade capacitar para a inserción laboral futura o alumnado en período de formación. Para isto, imos analiza-las tres dimensións seguintes: principios, contidos e estratexias de intervención.

2.1 PRINCIPIOS

A orientación para a transición escola-traballo debe ter como guías os principios de prevención, desenvolvemento e intervención social. A súa asunción caracteriza a función orientadora como proceso educativo, continuo, de grupo, integrado no currículo; dinamizadora dos orientados como axentes activos do seu propio proceso de orientación e impulsora das ligazóns coas institucións do contorno (Rodríguez Moreno, 1994 e 1998; Romero, 1996).

- A orientación como un proceso educativo continuo.

O carácter de continuidade implica que a acción orientadora non se realiza no preciso momento de transitar, senón que comeza moito antes. Hai que se anticipar ás necesidades e tomar as medidas precisas para adquiri-los coñecementos, destrezas e actitudes durante esa fase de formación (Rodríguez Moreno, 1994, 313). Ademais, en canto a súa localización, pode definirse como o *continuum* formativo que os individuos poden desenvolver

tanto nas institucións escolares como nas comunitarias. Deste xeito, a orientación para a transición debe de plasmarse no ensino obrigatorio, postobrigatorio, universitario, así como nos programas de formación desenvolvidos fóra dos contextos escolares e destinados á inserción laboral da xuventude.

Desde a súa natureza formativa, a acción orientadora relaciónase co desenvolvemento de coñecementos, destrezas e actitudes indispensables para responder efectivamente ás esixencias requiridas na fase de transición á vida activa.

Este presuposto ten repercusións importantes para un dos aspectos esenciais da orientación: a información académica e laboral. Como afirma Rodríguez Moreno (1996, 217), non abunda con proporcionar información en bruto, senón que o interesante e básico é subministrar ferramentas ó orientado para que saiba informarse por si mesmo e para que comprenda o verdadeiro significado dos contidos da información. Desde unha perspectiva educativa, e ante a magnitude da información e das fontes dispoñibles, o obxectivo primordial é capacita-los suxeitos coas habilidades requiridas na busca, tratamento e comprensión da información que precise.

- A inclusión da orientación no currículo.

En relación co seu carácter procesual e educativo, a orientación deixa de ser un servizo que se presta en

momentos de crise, para conformarse como un programa evolutivo e comprensivo. Evolutivo, na liña de regularidade e progresión. Comprensivo, no sentido de que abrangue unha ampla gama de obxectivos (Rodríguez Moreno, 1994).

Esta concepción da acción orientadora proxecta varias esixencias: a integración dos obxectivos e contidos orientadores no currículo, a implicación do profesorado na acción orientadora, o impulso da función asesora do orientador e o establecemento de relacións entre as institucións educativas e o contorno social e laboral.

A integración da orientación no currículo pode efectuarse, fundamentalmente, a través de dúas estratexias: *a)* a estratexia aditiva, é dicir, a implantación da orientación como disciplina de estudo independente, a modo de materia de 'orientación'; *b)* a estratexia *infusiva* supón a diseminación dos obxectivos e contidos da orientación, a xeito de contido transversal, nas distintas materias; desta maneira, desenvólvense simultaneamente os contidos académicos e os orientadores.

- Consideración das persoas como axentes activos do proceso de orientación.

Trátase de potencia-la persoa como suxeito activo do proceso de orientación, favorecendo o seu desenvolvemento, creando condicións para a

súa maduración e dotándoa das habilidades e coñecementos que lle permita actuar sobre algúns dos determinantes da inserción laboral.

Por outra parte, unha orientación que tome en consideración a formación das persoas para a autororientación, debe de complementarse coa formación de persoas críticas, que comprendan a sociedade na que viven e que sexan os seus potenciais transformadores. A converxencia da orientación e da educación nestas finalidades é fundamental para contrarrestar as demandas do sistema productivo que se centra na formación de traballadores flexibles, conformistas e submisos (Fernández Sierra, 1998).

- Dinamización das ligazóns con outras institucións.

Os programas de orientación para a transición esixen crear vínculos escola-empresa, preferentemente cando se trate de institucións nas que se proporciona algún grao de cualificación profesional. Ademais, tamén deben incluírse obxectivos e estratexias que dinamicen a colaboración coa familia, coas institucións responsables da formación, da colocación e da orientación.

2.2 CONTIDOS

A continuación presentámo-los contidos (cadro 2) que Romero (1996) propón para o desenvolvemento curricular da orientación para a transición⁴.

4 Outros autores como Rodríguez e Alaña (1997) e Echeverría (1997) realizan propostas diferentes. Os primeiros céntranse na formación profesional e agrupan os contidos arredor de catro bloques: *a)* currículo personalizador: preparación para coñecerse a si mesmos; *b)* currículo profesionalizador: preparación para o traballo

Esta proposta reflicte ben ás claras a concepción formativa da orientación e integra algunhas das variables que converxen no proceso de inserción laboral. Os contidos aparecen agrupados en grandes bloques que se concretan en contidos

conceptuais, de procedementos ou destrezas e de actitudes e valores. En conxunto integran os aspectos necesarios para a formación do alumnado con vistas á súa futura inserción laboral ou de tránsito escola-traballo.

Cadro 2. Contidos dos programas de orientación para a transición. (Romero, 1996, 306-307)

CONTIDOS	Destrezas, habilidades, actitudes e coñecementos relativos a:
AUTOCOÑECEMENTO AUTOAVALIACIÓN AUTOESTIMA	<ul style="list-style-type: none"> • Perfil profesional. • Historia persoal. • Análise dos propios trazos de personalidade. • Toma de conciencia da formación da que se dispón. • Exploración das motivacións profesionais. • Elaboración, coñecemento e transformación das representacións profesionais. • Avaliación das habilidades ocupacionais.
EXPLORACIÓN DA CARREIRA	<ul style="list-style-type: none"> • Análise do mercado de traballo. • Familias profesionais e grupos ocupacionais. • Relación obxectivos curriculares e esixencias laborais. • Vida laboral.
TOMA DE DECISIÓNS	<ul style="list-style-type: none"> • Proceso de toma de decisións. • Contraste desexabilidade-posibilidade.
ELABORACIÓN DE PROXECTOS PROFESIONAIS	<ul style="list-style-type: none"> • Formulación de obxectivos profesionais. • Xestión do tempo e do espacio. • Planificación das decisións. • Proxección persoal e profesional.

(coñecemento do mundo do traballo e formación para o traballo; *c*) currículo exploratorio: preparación para tomar decisións, planifica-la propia carreira profesional e elabora-lo proxecto profesional; *d*) currículo activador: preparación para transitar e inserirse no mundo laboral. Estes contidos exprésanse en termos de desenvolvemento de capacidades, destrezas e actitudes; en consecuencia, remarca o carácter formativo que debe presidi-la orientación para a transición. Pola súa parte, Echeverría, seguindo a Isus, diferencia cinco áreas de intervención que abranguen as variables que inciden nos procesos de transición: situacional, cognitiva, conativa, afectiva e acomodativa. Así mesmo, Rodríguez Moreno (1994, 1995) realiza unha proposta de distribución dos contidos de orientación para a transición ó longo das distintas etapas educativas.

CONTIDOS	Destrezas, habilidades, actitudes e coñecementos relativos a:
EMPREGABILIDADE	<ul style="list-style-type: none"> • Hábitos de traballo. • Busca e mantemento do emprego. • Xestión das propias posibilidades ocupacionais. • Dispoñibilidade ocupacional. • Adaptación á mobilidade/flexibilidade. • Autoestima profesional. • Autoemprego.
SOCIALIZACIÓN/ COMUNICACIÓN	<ul style="list-style-type: none"> • Traballo en equipo. • Relacións interpersoais.

Estes contidos amosan os cambios que se teñen producido na concepción da orientación profesional. A orientación pasou de estimar aptitudes e intereses dos individuos a axudar á adquisición de coñecementos e ó desenvolvemento de destrezas e actitudes para o autoconhecimento, para o coñecemento das oportunidades laborais, para a toma de decisións, para a planificación da súa vida profesional, para a mellora da empregabilidade e para a socialización.

Por outra parte, inclúense aspectos relacionados coas actuais condicións do mercado laboral, como a mobilidade e a flexibilidade profesionais e o autoemprego, e coas novas formas de organización do traballo, inspiradas na filosofía da colaboración e da toma de decisións participante, tales como o traballo en equipo e as relacións interpersoais. Nas actuais condicións do mercado laboral é imprescindible formar para o cambio e para a iniciativa.

A información profesional e laboral está presente en varios dos bloques de contido, principalmente no relativo á exploración da carreira. Para o deseño de actividades informativas pódese ver Bisquerra (1996).

O proxecto profesional é un contido clave no que converxen os cambios operados nos procedementos orientadores: do axuste e papel pasivo do orientado á capacitación necesaria para que as persoas sexan quen de facer explícito e levar á praxe o seu proxecto profesional. Rodríguez Moreno (1998, 260-266) presenta un exemplo parcial de actividades para a súa realización.

O proxecto profesional defínese como “a construción activa, na que se traballa ‘sobre’ e se expresa a propia imaxe de si mesmo, implica a adquisición dunha serie de coñecementos, habilidades e actitudes, require un proceso previo de información/exploración/decisión/formulación de obxectivos, concrétase nun plan de acción e produce desenvolvemento persoal”

(Romero, 1996; cit. por Echeverría, 1997).

Como manifesta Guichard (1995), prepara-los adolescentes para elabora-los seus proxectos de futuro é un novo obxectivo educativo. O mesmo autor atribúelle ó proxecto profesional as seguintes características:

— Unha elaboración cognoscitiva de presente susceptible de evolución na súa posta en marcha.

— Comporta unha reflexión de orde tripla: sobre a situación presente, sobre o futuro desexado e sobre os medios que se deben empregar para logralo.

— A persoa asume un papel activo, para o que cómpre o desenvolvemento das competencias necesarias que lle permitan deseñar, modificar e levar á práctica ese proxecto.

— Permite anticiparse ás situacións e dota de intencionalidade as actuacións futuras.

2.3 OS PROGRAMAS COMO ESTRATEXIA DE INTERVENCIÓN

A intervención por programas é a estratexia que nos permite materializar unha orientación que encamiñe os principios e opera-los contidos descritos. A intervención por programas permite practicar unha orientación conceptualizada como actividade continua, de grupo, preventiva, educativa planificada e avaliada. A esta metodoloxía de intervención son aplicables as seguintes características (Rodríguez Espinar e

outros, 1993; Álvarez Rojo, 1994; Montané e Martínez, 1994; Santana e Álvarez, 1996):

— A interrelación currículo-orientación, é dicir, a integración da orientación no proceso de educación e formación do alumnado. Isto esixe o establecemento dun currículo de orientación e da planificación dos seus obxectivos ó longo dun continuo temporal.

— A participación real e efectiva dos axentes educativos. O orientador asume, no marco do traballo en equipo cos distintos axentes, o papel formador e asesor. Ademais, os programas de orientación esixen unha boa articulación con outras institucións, con outros niveis previos e posteriores, con axencias e institucións do mundo laboral.

— Facilita a avaliación da eficacia da intervención e, conseguintemente, participa na mellora da propia intervención.

3. A ORIENTACIÓN PARA A TRANSICIÓN DA ESCOLA-TRABALLO NO ENSINO SECUNDARIO OBRIGATORIO, NA FORMACIÓN PROFESIONAL E NOS PROGRAMAS DE GARANTÍA SOCIAL

A orientación como proceso continuo, que favorece o desenvolvemento das capacidades para afronta-lo proceso de transición, debe de estar presente no sistema educativo en tódalas etapas que teñen un carácter terminal e de preparación para o exercicio profesional. No actual contexto de reforma educativa, as formulacións legais fanse

eco da necesidade de capacita-lo alumno para afrontar os procesos de transición e insiren esta vertente da orientación profesional na oferta curricular das distintas etapas. Neste apartado describimos, a grandes trazos, cómo se materializa a orientación para a transición escola-traballo no Ensino Secundario Obrigatorio, Postobrigatorio e nos Programas de Garantía Social.

A transición é un tema prioritario na actual reforma educativa. Coa implantación do novo sistema educativo, auspiciado pola LOXSE, estamos asistindo á aplicación do mandato legal especificado nesta lei (art. 60.2):

as administracións educativas garantirán a orientación académica, psicopedagóxica e profesional do alumnado, especialmente no que se refire ás distintas opcións educativas e a transición do sistema educativo ó mundo do traballo, prestando singular atención á superación de hábitos sociais discriminatorios que condicionan o acceso ós diferentes estudos e profesións.

No cumprimento deste mandato, o desenvolvemento da LOXSE supón un notable adianto no que respecta á incorporación da orientación profesional na oferta curricular das distintas etapas, así como á definición dos seus axentes. A estratexia de integración curricular que prima é a da adición curricular, é dicir, a implantación de materias específicas de orientación. Non obstante, as condicións organizativo-curriculares presentes, sobre todo, na ESO, tamén posibilitan a infusión curricular.

No Ensino Secundario Obrigatorio e no Bacharelato, a vía principal

para a incorporación da orientación para a transición é o Plan de orientación académica e profesional (POAP). Nalgunhas comunidades existen para a ESO outras canles institucionais. Así, no territorio de xestión do MEC incorpórase a materia optativa Transición a la vida adulta y activa. Esta materia ten como eixe central do seu currículo a orientación para a transición, tal e como se reflicte na súa denominación. Na Comunidade Valenciana inclúense varias materias optativas relacionadas coa orientación para a transición: Habilidades sociais, Introducción ó mundo laboral e Orientación e inserción profesional (DOGV: 5/7/95). En Cataluña, os créditos variables de síntese constitúen a vía de integración curricular.

En Galicia, ó non dispor de materias optativas específicas para a transición, a concreción desta dimensión da orientación tense que realizar, por forza, no POAP. Polo tanto, no seu deseño hai que incluír dous subprogramas: o programa de inserción académica e o programa de inserción laboral. O primeiro ten como finalidade axuda-lo alumnado de 12 a 18 anos a afrontar a toma de decisións académicas. O segundo integra a orientación para a transición, polo tanto, o seu obxectivo é axuda-los mozos a enrolárense nun proceso activo de inserción e dotalos de competencias para acadaren a súa inserción sociolaboral (Álvarez González, 1995b).

A posta en práctica destes programas pode realizarse a través das estra-

textas aditiva ou en paralelo, *infusiva* e mixta. A primeira materializárase a través da incorporación do programa no plan de acción tutorial; desenvólveo, xa que logo, o profesor titor no horario de tutoría de grupo. A segunda implica inserir os contidos e os obxectivos nas distintas materias do currículo, sobre todo naquelas que teñen unha relación curricular máis marcada. Dado que estas dúas formas de organización da intervención non son excluíntes, é posible utilizar ámbalas dúas, dando lugar á que nomeamos como estratexia mixta. Loxicamente, a opción por unha ou outra vai estar determinada polas condicións contextuais, sobre todo, no que fai á implicación e colaboración do profesorado.

Nos Programas de diversificación curricular (PDC) tamén teñen cabida os programas de orientación para a transición. O seu deseño pode estruturarse como materia optativa ou como contido transversal das áreas e materias que configuran o currículo dos PDC.

Na Formación Profesional implántase o módulo de formación e orientación laboral (FOL).

Nos Programas de Garantía Social incorpórase a área de formación e orientación laboral. Esta área presenta obxectivos similares ós do módulo de formación e orientación laboral dos ciclos formativos.

Os axentes orientadores son o profesorado titor, os orientadores e o profesorado de especialidade de formación e orientación laboral. Neste

sentido, a institucionalización do Departamento de Orientación é unha peza clave na coordinación e o impulso da acción orientadora en tódalas súas áreas, e configúrase como órgano de coordinación didáctica da orientación en xeral e da profesional en particular.

A continuación, describimos máis polo miúdo os obxectivos e contidos das materias de orientación que se incorporan no currículo da ESO, nos ciclos formativos de grao medio e superior e mais nos Programas de Garantía Social.

3.1 A MATERIA OPTATIVA TRANSICIÓN Á VIDA ADULTA E ACTIVA

No territorio de xestión do Ministerio de Educación incorpórase no currículo optativo do segundo ciclo da educación secundaria obrigatoria a materia de noventa horas Transición á vida adulta e activa. A súa finalidade é a preparación para a transición á vida activa e adulta, a través da introdución de contidos, actividades e experiencias preprofesionais e de transición que axuden a mocidade a afrontar e resolver positivamente os seus procesos de inserción no mundo do traballo. O carácter formativo desta materia queda evidenciado claramente nos obxectivos e contidos propostos no seu deseño curricular (cadro 3). Por razóns de espazo non reproducímo-los obxectivos; para a súa lectura e análise remitimos á publicación do MEC (1992).

Cadro 3. Unidades didácticas da materia Transición á vida adulta e activa. (MEC, 1992)

1. Recursos, institucións e organizacións para a transición.
2. O traballo e a actividade económica.
3. Aproximación ó contorno económico e profesional.
4. A empresa.
5. Ocupacións e perfís profesionais.
6. Recursos e estratexias para buscar traballo.
7. Contratos de traballo e relacións laborais.
8. O proxecto persoal, formativo e profesional.

As oito unidades didácticas que integran esta materia tratan os seguintes aspectos:

- Información sobre ofertas formativas e laborais que ofrece o contorno e sobre a significación da transición á vida activa e a súa participación como membros adultos na sociedade.

- Conceptos básicos para comprender a organización e o funcionamento da actividade productiva.

- Estructura da organización empresarial, indicadores microeconómicos básicos e proceso de creación dunha empresa.

- Recursos persoais para relacionarse co medio laboral (capacidade de comunicación, habilidades sociais, optimización das propias capacidades).

- Información sobre recursos para a busca de traballo e adquisición das técnicas de busca de emprego.

- Información sobre un amplo abano de profesións e dos itinerarios

formativos e profesionais que conducen a elas. Este contido está ligado á adquisición de estratexias de pescuda e selección da información.

- Regulación das relacións laborais: tipos de contratos, funcionamento, Seguridade Social, resolución de conflitos...

- Elaboración do proxecto persoal, formativo e profesional. En tanto contido de síntese, ten como obxectivo que cada mozo avalíe o que a materia lle proporcionou e en qué grao a información e a orientación recibidas o axudaron no proceso da definición dos seus proxectos persoais (formativos e profesionais). Por outra parte, tamén se persegue que cada alumno sexa quen de definir de forma autónoma, responsable e con certa perspectiva de futuro, a súa opción ó remata-la ESO.

- A igualdade de oportunidades entre os sexos é un contido transversal que está presente ó longo de tódalas unidades didácticas, especialmente

nalguna delas. O seu obxectivo é abrir-lles ás estudantes novas perspectivas de desenvolvemento profesional que superen os papeis sexistas existentes. Neste sentido, analízanse os estereotipos sexistas nas profesións, a parti-

pación feminina no mercado de traballo, as taxas de actividade e de paro, a distribución da poboación activa feminina: sectores de actividade, profesións e categorías laborais, lexislación laboral, participación feminina.

3.3 A ORIENTACIÓN PARA A TRANSICIÓN NOS CICLOS FORMATIVOS

Na nova Formación Profesional específica promóvese o papel da orientación para a transición que se apoia en dous instrumentos, o módulo FOL e o profesor especialista deste. A orientación recibe un tratamento semellante ó de calquera outra materia.

O módulo FOL aparece na maioría dos módulos profesionais que comezan a experimentarse a partir de 1988. Nos seus contidos intégrase, xunto a elementos de materias de Seguridade, Hixiene e Organización empresarial e Lexislación da vella FP de segundo grao, novos contidos referidos a técnicas de busca de emprego e avaliación do propio perfil profesional con relación ás demandas do mercado laboral.

Cadro 4. Capacidades e contidos básicos da Área de Orientación e Inserción sociolaboral do módulo FOL
(adaptado de Fernández Aramburu, 1995, 16).

ÁREA	CAPACIDADES TERMINAIS	CONTIDOS BÁSICOS
ORIENTACIÓN E INSERCIÓN SOCIOLABORAL	<ul style="list-style-type: none"> • Orientarse no mercado de traballo, identificando as súas propias capacidades e intereses e o itinerario profesional máis idóneo. • Diferenciar modalidades de contratación e aplicar procedementos de inserción na realidade laboral como traballador por conta propia ou allea. 	<ul style="list-style-type: none"> • A busca de emprego. • Traballo por conta propia. • Análise e avaliación do potencial profesional e dos intereses profesionais. • Itinerarios formativos/profesionalizadores. • Hábitos sociais non discriminatorios.

O módulo de Formación e Orientación laboral ten un carácter formativo no ámbito laboral, económico e empresarial e un carácter orientador. Os contidos que conforman este módulo céntranse en tres grandes áreas: Saúde laboral, Lexislación e Relacións laborais e Orientación e Inserción laboral. Nos ciclos formativos de grao superior engádanse dúas áreas máis: Economía e Organización de empresas e Principios de economía.

A función orientadora do módulo está presente, principalmente, na área de Orientación e Inserción laboral. No cadro 4 recóllese a súa configuración en relación coas capacidades e coñecementos básicos que a estruturan. Nesta área préstase especial atención ós recursos e fontes para a busca de emprego como asalariado ou pola vía do autoemprego; á autoavaliación do propio potencial profesional e á determinación de itinerarios formativos/profesionalizadores, evitando os

condicionantes por razón de xénero ou doutra índole.

Os módulos de Formación en centros de traballo e o de Relacións co medio de traballo tamén manteñen estreitas relacións cos obxectivos da orientación para a transición. O primeiro favorece o coñecemento do mundo do traballo e a adquisición de experiencia práctica. O segundo diríxese ó desenvolvemento de competencias de comunicación, mando, toma de decisións, negociación nas organizacións e traballo en equipo.

3.4 A ÁREA DE FORMACIÓN E ORIENTACIÓN LABORAL NOS PROGRAMAS DE GARANTÍA SOCIAL

As dúas modalidades dos Programas de Garantía Social⁵ abranguen a orientación para a transición como un dos contidos esenciais da formación. A área de Formación

e Orientación laboral forma parte dos compoñentes formativos do Programa de Formación Educativa e Profesional e do Programa de Iniciación Profesional. Na modalidade de Iniciación Profesional, a orientación para a inserción é obxecto dunha atención especial, tal e como nolo indica a incorporación doutras dúas áreas (de 60 horas cada unha) relacionadas cos contidos da área de FOL: formación económica e laboral e aproximación ó mundo das profesións e ó contorno productivo. A orientación non sexista está presente nos PGS, tal e como recolle nun dos seus obxectivos xerais (Xunta, 1998, 27): “Reaccionar con espírito crítico diante das discriminacións laborais e optar por saídas profesionais e laborais evitando estereotipos de xéneros ligados a elas.”

Cadro 5. Obxectivos e contidos da área de Formación e Orientación laboral dos Programas de Garantía Social. Modalidade de Iniciación Profesional. (MEC, 1994)

OBXECTIVOS XERAIS

- Axudar a identifica-la súa situación fronte ó traballo, as súas expectativas, posibilidades e limitacións.
- Orientar na elaboración dun itinerario de inserción: ónde está e ónde quere chegar.
- Proporcionar coñecementos e técnicas para a busca de emprego.
- Proporcionar coñecementos mínimos sobre o funcionamento do mercado, no perfil que é obxecto de formación profesional específica.
- Coñece-los aspectos xurídico-laborais sobre o traballo.
- Coñece-los factores que deben concorrer para a realización dunha empresa.
- Coñece-los custos de funcionamento empresarial.
- Coñecer e poñer en práctica as normas de seguridade relativas ó perfil obxecto de capacitación profesional.
- Adquiri-las habilidades sociais que se relacionan máis estreitamente co mundo do traballo.

⁵ No novo ordenamento educativo establecido pola LOXSE ofértanse os programas de garantía social. Estes programas, de carácter non regrado, teñen como finalidade proporcionar unha formación básica e profesional a aqueles estudantes —entre 16 e 21 anos— que non deron superado a escolaridade obrigatoria e que carezan de cualificación profesional, co obxecto de que poidan inserirse no mercado laboral ou ingresar, mediante a

BLOQUES DE CONTIDO

- Análise da situación de partida.
- Aspectos legais sobre o mundo do traballo.
- A busca de emprego.
- Saúde laboral.
- Funcionamento do mercado na actividade específica do taller.
- Formación empresarial.
- Técnicas e habilidades sociais centradas no emprego e o traballo.

Na proposta curricular da área de formación e orientación laboral do MEC (cadro 5), os obxectivos e contidos organízanse arredor de sete bloques de contido. En conxunto abranguen a maioría dos contidos da proposta de Romero (1996). De forma similar ó módulo FOL dos ciclos formativos de grao medio, pretende “familiariza-lo alumnado co marco legal, coas condicións de traballo e relacións laborais do campo profesional do que se trate e dotalo da orientación e dos recursos necesarios para a busca dun posto de traballo e para desenvolverse en situacións de autoemprego” (Xunta, 1998a, 16).

No tocante ás actividades é interesante a proposta de Auberni (1996) de elaborar un informe persoal ou carpeta de aprendiz no que sistematizan os seus resultados da acción orientadora, sendo a base ou punto de referencia para a elaboración e posta en práctica dun proxecto persoal e profesional.

Por outra parte, as características que, en xeral, presentan os mozos e

mozas ás que se dirixe a proposta formativa dos Programas de Garantía Social, determinan, se cabe, unha maior urxencia e necesidade de orientación. En atención a esta necesidade, no deseño curricular dos PGS a orientación para a inserción refórzase coa acción tutorial. Esta ten un cometido primordial no desenvolvemento dos aspectos persoais, tales como a autoestima, a motivación, a integración, a implicación social, as habilidades sociais e de autocontrol. Todos eles son aspectos nos que, en xeral, o alumnado dos PGS presenta carencias. Cómpre lembrar que este colectivo adoita presentar unha historia de reiterados fracasos escolares que, normalmente, se asocia a unha precaria autoestima e baixas expectativas de éxito académico e profesional. Aumenta-la autoestima e a confianza en si mesmos son requisitos imprescindibles para situarse nun punto de partida, inicialmente, positivo para aborda-lo proceso de inserción laboral.

A estas carencias no desenvolvemento persoal, hai que engadir graves

realización dunha proba, na formación profesional de grao medio. Para unha maior información sobre as súas modalidades e aspectos curriculares pódese consulta-la publicación da Xunta de Galicia (1998a) referida a este tipo de programas.

dificultades para planificar proxectos de vida propios e independentes; depauperamento das súas aspiracións persoais; necesidades de información sobre as posibilidades formativas e sobre o mercado de traballo; carencias nos requisitos para tomar decisións sobre o seu futuro; falta de destrezas persoais para a inserción laboral (Auberni, 1996).

4. A XEITO DE CONCLUSIÓN

A orientación profesional é un dos recursos fundamentais para facilitar a transición do mundo educativo ó laboral. No terreo teórico incídese nas dimensións preventiva e educativa e demándase unha acción orientadora organizada a través de programas que deben de acompañalos estudantes das etapas e ciclos de carácter terminal e de preparación profesional. O seu cometido é dotalos das habilidades, destrezas e actitudes que os capacitan para facer fronte á busca de emprego e a integración no mercado laboral. Nun mercado restrinxido e competitivo, a carencia destas competencias sitúa as persoas en posición de clara desvantaxe no proceso de inserción laboral.

No actual marco de aplicación da LOXSE, a orientación para a transición é un tema prioritario, sobre todo, na Formación Profesional e nos Programas de Garantía Social. A intervención orientadora que se instaura é de grupo e vértase en materias específicas de orientación. O módulo FOL, a área

FOL e a materia optativa Transición á vida adulta e activa integran entre os seus obxectivos e contidos aspectos relacionados coa autoavaliación e o autoconecemento, coa elaboración de proxectos profesionais, coa exploración da carreira e coa socialización e comunicación, así como unha orientación non sexista, encamiñada á consecución dunha maior igualdade de oportunidades entre as alumnas. A introducción dos contidos de orientación para a transición de forma sistemática no currículo favorece que o alumnado se beneficie deste tipo de acción orientadora.

Na ESO obsérvanse diferencias entre as comunidades autónomas, sobre todo no que fai ó nivel de formalización das propostas; nalgunhas agréganse ó currículo materias optativas específicas, mentres que noutras o plan da orientación académica e profesional constitúe a única vía para a súa concreción. Polo tanto, vai ser responsabilidade do orientador do centro e do profesorado titor a incorporación desta vertente da orientación profesional.

Así pois, a actual reforma educativa dá pasos importantes para a mellora e potenciación daqueles factores persoais que incrementan as posibilidades de inserción laboral da mocidade. Non obstante, tendo en conta que a raíz da problemática da transición á vida activa é, esencialmente, de natureza estrutural —escaseza de emprego—, cómpre articular medidas encamiñadas á creación real de postos de traballo.

BIBLIOGRAFÍA

- Álvarez González, M., *Orientación Profesional*, Barcelona, CEDECS, 1995a.
- _____, "La orientación y la LOGSE", en S. Auberní (comp.), *La orientación profesional. Temas a Debate*, Barcelona, Institut Municipal d'Educació, 1995b, páxs. 17-47.
- Álvarez Rojo, V., *Orientación educativa y acción orientadora: Relaciones entre la teoría y la práctica*, Madrid, EOS, 1994.
- Auberní Serra, S. "Programas de Garantía Social, en M. Álvarez e R. Bisquerra (coords.), *Manual de orientación y tutoría*, Barcelona, Editorial Praxis, 1996, páxs. 315-325.
- Bisquerra, R., "Actividades e información académica y profesional", en M. Álvarez e R. Bisquerra (coords.), *Manual de orientación y tutoría*, Barcelona, Editorial Praxis, 1996, páxs. 271-293.
- _____, *Orientació Psicopedagógica i Desenvolupament de Recursos Humans*, Barcelona, Llar del Llibre, 1992.
- Echeverría, B., "Inserción Sociolaboral", *Revista de Investigación Educativa*, vol. 12, núm. 2, 1997, 85-115.
- _____, "La orientación y los procesos de transición", En S. Auberní (comp.), *La orientación profesional. Temas a debate*, Barcelona, Institut Municipal d'Educació, 1995, páxs. 49-100.
- Fernández Sierra, J., *Orientación Profesional y Curriculum de Secundaria. La educación socio-laboral y profesional de los jóvenes*, Málaga, Aljibe, 1993.
- _____, "La orientación profesional integrada en el curriculum: una oportunidad para aproximar los aprendizajes escolares a la vida", *Kikiriki*, 14, 1996, 41-48.
- _____, "Orientación profesional: ¿Hacia qué horizonte?", en M. L. Rodicio e X. de Salvador (comps.), *Simposium sobre orientación. ¿Para onde camiña a Orientación?*, A Coruña, Universidade da Coruña, 1998.
- Fernández J., e L. Aramburu, *Formación y Orientación Laboral*, Madrid, Ministerio de Educación y Ciencia, 1995.
- Guichard, J., *La escuela y las representaciones de futuro de los adolescentes*, Barcelona, Editorial Laertes, 1995.
- MEC, *Transición a la vida adulta y activa*, Madrid, autor, 1992.
- _____, *Formación y orientación laboral: documento base*, Madrid, autor, 1994.
- Montané J., e M. Martínez, *La orientación escolar en la Educación Secundaria. Una nueva perspectiva desde la educación para la carrera profesional*, Barcelona, PPU, 1994.

- Pérez Escoda, N., *Programa de formación per a la inserción laboral*, Barcelona, CEAC, 1996.
- Rodríguez Espinar, S. (coord.), *Teoría y práctica de la Orientación Educativa*, Barcelona, PPU, 1993.
- Rodríguez Moreno, M. L., "La información académica y profesional en la orientación psicopedagógica", en M. Álvarez e R. Bisquerra (coords.), *Manual de orientación y tutoría*, Barcelona, Editorial Praxis, 1996, páxs. 261-269.
- Rodríguez Moreno, M. L., e J. M. Alaña, "Currículum y mundo del trabajo en la Educación Psotsecundaria: hacia un modelo realista", en AEOP (comp.), *La orientación educativa y la intervención psicopedagógica integradas en el currículum*, Valencia, 1997, páxs. 187-202.
- Rodríguez Moreno, M. L. (coord.), *Educación para la carrera y diseño curricular. Teoría y práctica de programas de educación para el trabajo*, Barcelona, PPU, 1995.
- _____*Orientación Profesional*, Barcelona, Ariel, 1998.
- _____"Programas de Orientación para la transición escuela-trabajo", en AEOEP, *Desarrollo de la Carrera: modelos y programas actuales*, Valencia, 1994, páxs. 304-329.
- Romero Rodríguez, S., "Transición a la vida activa e inserción sociolaboral", en M. Álvarez e R. Bisquerra (coords.), *Manual de orientación y tutoría*, Barcelona, Editorial Praxis, 1996, páxs. 297-313.
- _____"Orientación para la transición de la escuela a la vida activa", *Bordón*, vol. 45, 1993, 99-111.
- Santana Vega, L., e P. Álvarez Pérez, *Orientación y educación sociolaboral: una perspectiva curricular*, Madrid, EOS, 1996.
- Xunta de Galicia, *Programas de Garantía Social*, Santiago de Compostela, 1998a.
- _____*Manual de Formación en Centros de Trabajo*, Santiago de Compostela, 1998b.

